

Zjawiska transowe w tradycyjnej wiejskiej polskiej kulturze tanecznej

Trance in traditional Polish rural dance culture

Henryk Welcz

Katedra i Klinika Psychiatrii Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

Streszczenie

Trans jest terminem medycznym zawartym w rozdziale V Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD – 10) w podrozdziale zaburzeń dysocjacyjnych (F44.3 razem z opętaniem) i oznacza zaburzenie cechujące się przejściową utratą własnej tożsamości i pełnej orientacji co do otoczenia.

W artykule tym chciałbym zająć się zjawiskami transowymi, występującymi w tradycyjnej wiejskiej kulturze tanecznej.

Zjawiska transu i ekstazy, które są najczęściej utożsamiane ze sobą zostały przez badaczy przedmiotu nazwane zmienionymi stanami świadomości i oznaczały one pewne stany wywołane czynnikami fizjologicznymi lub psychologicznymi, które charakteryzują się odchyleniem w subiektywnym pojmowaniu rzeczywistości i zmianą w stosunku do przyjętych form zachowania w czasie ich przeżywania. Trans czy stan do niego zbliżony będący rezultatem uprawiania tradycyjnego tańca wirowego nie jest na pewno wynikiem regresji, zawiera bardzo wyraźny wymiar rozwojowy, może mieć zatem charakter terapeutyczny.

Polskie tradycyjne tańce takie jak mazurek czy oberek praktykowane z zachowaniem odpowiedniej oprawy muzycznej i w określonym kontekście kulturowym zawierają również elementy transowe takie jak opisywane wcześniej w innych kręgach kulturowych. Mogą mieć też wymiar terapeutyczny jako rezultat doświadczenia zjawiska odreagowania typu katharsis. Odczucia pojawiające się w czasie uprawiania tańca wirowego nie mają takiej głębi jaka charakteryzuje zjawiska transowe określane jako zmienione stany świadomości, chociaż występują ich niektóre cechy w postaci zmiany emocjonalnej ekspresji, zaburzenia poczucia czasu, utraty kontroli poczucia realności i zdolność odczuwania czegoś niewypowiedzianego (specyficznego kontaktu z naturą i innymi ludźmi). Znaczenie ma tutaj długotrwałe wirowanie i zmiany fizjologiczne w układzie błędnikowym mózgu.

Słowa kluczowe: trans, etnopsychiatria, tańce tradycyjne

Abstract

Trance is a medical term contained in Chapter V of International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD – 10) in the part of dissociational disorders (F44.3 together with possession) and means a disorder characterised by transitional loss of own identity and decline of complete understanding of the surroundings.

In this article I would like to deal only with a part of the phenomena of trance, dependent on will, performed in traditional Polish rural dance culture.

Phenomena of trances and ecstasy, which are frequently identified with each other, have been named by the researchers of the subject as altered states of conscience and mean particular states caused by physiological or psychological factors, which are characterised by the deviation in subjective understanding of the reality and the change towards the approved forms of behaviour during experiencing them. Musical-dancing trance rituals are perceived as the elements of the phenomenon of Catharsis. Polish traditional dances like *mazurek* or *oberek* include trance elements similar to tarantella, whirling dervishes and Hasidic dances. Impressions which appear during the performance of dances with rotation are not as deep as trances described as states of conscience with deviation in subjective understanding of the reality and the change towards the approved forms of behaviour during experiencing them. Long-time rotation and changes in labyrinthine system of brain are very important.

Keywords: trance, ethnopsychiatry, traditional dances

Wstęp

Trans jest terminem medycznym zawartym w rozdziale V Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD – 10) w podrozdziale zaburzeń dysocjacyjnych (F44.3 razem z opętaniem) i oznacza zaburzenie cechujące się przejściową utratą własnej tożsamości i pełnej orientacji co do otoczenia. Innymi cechami transu są: zwężenie i przymglenie

świadomości, zerwanie lub znaczne zmniejszenie kontaktu ze światem zewnętrznym, obniżenie reakcji na bodźce z otoczenia, dominowanie automatyzmów ruchowych. Obejmuje ten termin w ICD-10, wyłącznie te stany transu, które są niezależne od woli, niechciane i nie zachodzą w sytuacjach akceptowanych ze względów religijnych czy kulturowych [1].

W amerykańskiej klasyfikacji medycznej DSM –IV-TR występują natomiast zaburzenia dysocjacyjne w postaci

transu i są rozumiane jako wyraźna, przemijająca utrata tożsamości i orientacji, powodująca, że człowiek postępuje, jakby był pod działaniem mocy zewnętrznych, jakichś osób, demonów. W odróżnieniu od ICD-10 są to zaburzenia świadomości, pamięci i tożsamości występujące na określonych obszarach geograficznych i w pewnych tylko kulturach [2].

W artykule tym chciałbym zająć się zjawiskami transowymi, obecnymi w tradycyjnej wiejskiej polskiej kulturze tanecznej.

Transowość tradycyjnych polskich tańców wirowych

Znany badacz zjawiska tradycyjnej wiejskiej kultury muzyczno-tanecznej Andrzej Bieńkowski napisał o jednym z tradycyjnych tańców wirowych – mazurku: „że żaden inny taniec nie wzbudzał takiej euforii u tancerzy, transu muzykantów, nie pobudzał tak ludzi do ekspresyjnego śpiewu” [3]. Kiedy poznawał on wiejskie mazurki w czasie ekspedycji po wsiach Mazowsza, był zaskoczony ich wyjątkową wyrazistością i wielką agresywno-sentymentalną siłą, które powodowały wchodzenie ludzi w trans. Bieńkowski zauważył też, że mazurki to przecież muzyka, śpiewy i tańce pańszczyźnianych chłopów, czyli w końcu niewolników [3]. Rytm mazurka - nieparzysty na trzy, to rytm pracy wsi, młócenia cepami zboża i siekania kapusty przez trzy osoby. Prostota melodii mazurkowej sprawiała, że była to muzyka powszechna, ale mistrzostwo jej wykonywania polegało na rozbudowanej improwizacji, ozdabianiu i rubatowaniu (swobodnej, chwilowej zmianie tempa utworu). Mazurek jak i też oberek, powszechnie ze sobą utożsamiane, są przykładami tańców wirowych, wykonywanych w takim samym stylu obrotów parami w ujęciu zamkniętym (niekiedy tylko otwartym w objęciu za plecami), drobnym krokiem na całych stopach, z przemieszczaniem się w przestrzeni w cztery strony. Tancerze mają pewną swobodę w akcentowaniu (stepowaniu) jak i stosowaniu innych ozdóbek wynikających z ich usposobienia, nastroju w momencie zabawy, temperamentu i tanecznych uzdolnień [4]. Ich ekspresja wynikała też ze swistego dialogu między tańczącymi i grającymi muzykami. Jego konsekwencją było stosowanie w muzyce i w ruchu tempa rubato, dyktowanie przez tancerzy zmian w przebiegu melodii, przyspieszanie i zwalnianie tempa muzyki w zależności od okoliczności, stosowanie przez tancerzy przytupów, okrzyków i krótkich przyspiewek. Ten dialog między muzykantami i tańczącymi, oparty na rywalizacji w improwizacjach był charakterystyczną cechą tradycyjnej kultury tanecznej [5]. Monotonia i długi przebieg tańca sprzyjał zapamiętaniu się w nim. Różnica pomiędzy oberkiem a mazurkiem sprowadzała się do tego, że ten pierwszy był rozhułany, swobodny, nieprzewidywalny a drugi bardziej transowy, monotonny i skupiony [6]. Mogli to uchwycić tylko sami tancerze albo muzykanci,

osobom z zewnątrz często trudno było odróżnić oba tańce. Zdarzało się też znakomitym muzykom, najczęściej skrzypkom grać zupełnie oderwane od rzeczywistości, najczęściej mazurkowe, co można obserwować na filmach archiwalnych wydawnictwa „Muzyka Odnaleziona” Małgorzaty i Andrzeja Bieńkowskich.

Fot. 1. Tańce wirowe na taborze Domu Tańca w Szczepleszynie (fot. H. Welch)

Analiza psychiatryczna transowych aspektów polskich tradycyjnych tańców wirowych

Zjawiska transu i ekstazy, które są najczęściej utożsamiane ze sobą zostały przez badaczy przedmiotu nazwane **zmienionymi stanami świadomości** [za: 7] i oznaczają one pewne stany wywołane czynnikami fizjologicznymi lub psychologicznymi, które charakteryzują się odchyleniem w subiektywnym pojmowaniu rzeczywistości i zmianą w stosunku do przyjętych form zachowania w czasie przeżywania tych stanów. Ludwig [za: 7] podał dziesięć cech charakteryzujących te zjawiska: przyspieszenie myślenia, zaburzenie poczucia czasu, utratę kontroli poczucia rzeczywistości, zmianę emocjonalnej ekspresji, zmienione odczuwanie ciała, zaburzenia spostrzegania, zmiany myślenia i znaczenia, zdolność odczuwania czegoś niewypowiedzianego (specyficznego kontaktu z naturą i innymi ludźmi), poczucie odmłodzenia i nadsugestywność (zaburzoną w jednym kierunku odbierania bodźców). Odczucia pojawiające się w czasie uprawiania tańca wirowego nie mają takiej głębi jaka charakteryzuje zjawiska transowe określone jako zmienione stany świadomości, chociaż występują ich niektóre cechy w postaci zmiany emocjonalnej ekspresji, zaburzenia poczucia czasu, utraty kontroli poczucia rzeczywistości i zdolność odczuwania czegoś niewypowiedzianego (specyficznego kontaktu z naturą i innymi ludźmi). Znaczenie ma tutaj długotrwałe wirowanie i zmiany fizjologiczne w układzie błędnikowym mózgu.

Zakończenie

Przedstawione w tym artykule wprowadzenie w problematykę zjawisk transowych obecnych w polskich tradycyjnych tańcach wirowych, takich jak oberek i mazurek jest próbą przybliżenia tej tematyki osobom spoza kręgu badaczy i miłośników polskiej kultury tradycyjnej. Znaczenie terapeutyczne tych tańców uprawianych w miastach w kontekście występowania zjawiska katharsis pozostaje ciągle aktualne w sytuacji wzrastającego zainteresowania nimi nowych grup ludzi spoza środowisk wiejskich, skupionych w Polsce m.in. w sieci Stowarzyszenia „Domów Tańca”.

Trans będący rezultatem tradycyjnego tańca wirowego nie jest na pewno wynikiem regresji, zawiera bardzo wyraźny wymiar rozwojowy, może mieć zatem charakter terapeutyczny.

W przeciwieństwie do transu osiąganego w czasie seansów szamańskich w obcych nam kulturach tradycyjnych Azji, Afryki i Ameryki obywać się może bez stosowania środków psychoaktywnych. Wiedzą o tym wszyscy uprawiający tańce wirowe, że właściwe efekty uzyskuje się jeśli tancerze powstrzymują się od spożycia nawet najmniejszych ilości alkoholu jak i też innych SPA, gdyż zaburzają one koordynację ruchową i uniemożliwiają najczęściej długie wirowanie. Moje uwagi zawarte w tym artykule oparte zostały na obserwacjach wielogodzin-

nych zabaw tanecznych organizowanych przez Stowarzyszenie „Dom Tańca” z Warszawy, na własnych doświadczeniach, jaki i na analizie archiwalnego materiału filmowego wydawnictwa „Muzyka Odnaleziona” [8].

Piśmiennictwo

1. Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych, rewizja dziesiąta, rozdział V: Uniwersyteckie Wydawnictwo Medyczne „Versalius”, Kraków, 1994.
2. Kaplan H.I., Sadock B.J., Sadock V.A. Psychiatria kliniczna, Wyd. Urban i Partner; Wrocław: 2004.
3. Bieńkowski A. Mazurki do wynajęcia. Muzyka Odnaleziona: 2010.
4. Dąbrowska G. Taniec w polskiej tradycji. Leksykon. Muza SA; Warszawa: 2005/2006.
5. Kubinowski D. Ekspresja taneczna w tradycyjnym i współczesnym modelu wiejskiej kultury tanecznej W: Taniec, rytuał i muzyka. Bielawski i Dąbrowska. red., Warszawa.
6. Niedźwiec E. W. Cztery natury oberka. W: Gadkach z Chatki, 2007; 6.
7. Kokoszka A. Poznawcze, fizjologiczne i psychoterapeutyczne aspekty „zmienionych stanów świadomości”. Psychoterapia, XLII, Kraków, wrzesień 1982.
8. www.muzykaodnaleziona.pl

Correspondence address

Henryk Welcz
Katedra i Klinika Psychiatrii UM w Lublinie,
Lublin, ul. Głuska 1, 20-439 Lublin
tel. 81 744 09 67